

УДК 343.1

**КЛАСИФІКАЦІЯ КОНФЛІКТІВ ІНТЕРЕСІВ
У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ**

**CLASSIFICATION OF CONFLICTS OF INTEREST
IN THE CRIMINAL LEGAL PROCEEDINGS**

Тітко І.А.,
*кандидат юридичних наук, доцент кафедри правосуддя
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

У статті викладено авторське бачення окремих питань класифікації конфліктів інтересів у кримінальному судочинстві. Висловлена авторська позиція стосовно наявних на сьогодні спірних питань доктринального характеру. Запропоноване власне бачення вирішення існуючих проблем.

Ключові слова: конфлікт інтересів, приватний інтерес, диспозитивність, публічність, захист інтересів.

В статье изложено авторское видение отдельных вопросов классификации конфликтов интересов в уголовном судопроизводстве. Высказана авторская позиция относительно существующих спорных вопросов доктринального характера. Предложено собственное видение решения существующих проблем.

Ключевые слова: конфликт интересов, частный интерес, диспозитивность, публичность, защита интересов.

The article describes the author's view of individual issues of the classification of conflicts of interests in a criminal process. Position about matters of doctrine was expressed by author. The possible ways of resolving of these problems were suggested.

Key words: conflict of interests, private interest, optionality, publicity, protection of the interests.

Актуальність теми. Різноманітність варіацій конфліктів у правовій сфері в цілому та в сфері кримінальних процесуальних правовідносин зокрема, дає підстави для їх групування. Відмітимо, що у юридичній літературі, присвяченій даному питанню, можливо зустріти найрізноманітніші класифікації залежно від напрямку наукового пошуку автора. Зокрема, конфлікти в правовій сфері (у тому числі й конфлікти інтересів) пропонують групувати за такими критеріями, як масштабність, тривалість, напруженість, суб'єктна приналежність, причини виникнення, комунікативна спрямованість, наслідки форми зіткнення тощо [1, с. 102–107; 2].

Виклад основного матеріалу. Не ставлячи під сумнів обґрунтованість зазначених поглядів у світлі розробки відповідних тематик, обмежимося лише зверненням уваги на ті класифікаційні підходи, які, на нашу думку, нададуть можливість виявити конфронтуючі групи інтересів та специфіку їх неспівпадіння у сфері кримінального судочинства.

1. За критерієм виходу за межі свідомості однієї особи конфлікти інтересів можуть бути розподілені на: а) внутрішньо особистісні; б) міжособистісні; в) міжгрупові.

а) *внутрішньоособистісний конфлікт інтересів.* Відмітимо, що вживання поняття «конфлікт інтересів» за останні роки набуло значного поширення в нормативних актах, спрямованих на регламентацію різного роду суспільних відносин. Більше того, дана категорія вживається не лише в контекстному значенні, а законодавець забезпечує її дефініціювання, зокрема:

– суперечність між особистими майновими, немайними інтересами особи чи близьких їй осіб та її службовими повноваженнями, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих їй службових повноважень (*Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції»* [3]);

– суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами і обов'язками, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи невчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності (*Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»* [4]);

– наявний або потенційний конфлікт між особистими (приватними) інтересами та посадовими чи професійними обов'язками особи або конфлікт, що виникає під час виконання такою особою несумісних обов'язків (*Постанова НБУ «Про схвалення Методичних рекомендацій щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України»* [5]) тощо.

Ознайомлення з легальними визначеннями конфлікту інтересів надає можливість відмітити, що законодавчі дефініції стосуються у першу чергу саме внутрішньоособистісного конфлікту – суперечності приватних інтересів суб'єкта його професійним обов'язкам. Специфіка ситуації полягає у першу чергу в тому, що зазначений конфлікт зароджується і розвивається в рамках свідомості однієї особи. Тим не менш конфлікт інтересів такого роду є юридичним фактом, який, наприклад, у кримінально-процесуальних правовідносинах складає підставу для самовідводу або відводу суб'єкта.

б) *міжособистісний конфлікт інтересів.* Зважаючи на вказане, слід зазначити й про можливість виділення іншо-

го роду конфліктів інтересів, коли протилежно направленими є не кілька інтересів однієї особи, а інтереси кількох осіб. Наприклад, інтерес держави (публічний інтерес) може проявлятися у забезпеченні безпеки свідка задля досягнення мети притягнення правопорушника до кримінальної відповідальності. У свою чергу, інтерес свідка як приватної особи полягає у невтручанні в його приватне життя, у тому числі з метою забезпечення захисту. Відтак, маємо конфлікт інтересів двох окремих суб'єктів, причому інтерес кожного з них є цілком законним, а сам конфлікт та процедура його вирішення передбачені законодавством¹.

в) *міжгруповий конфлікт інтересів.* Якщо у випадку з внутрішньоособистісним конфліктом інтересів конфронтація відбувається в свідомості одного суб'єкта, міжособистісний конфлікт передбачає участь кількох окремих осіб, то міжгруповий конфлікт інтересів полягає у конфронтації інтересів, якими декілька суб'єктів об'єднані в єдину групу. Найбільш ілюстративним у цьому аспекті є приклад щодо поділу учасників кримінального провадження на дві протилежні сторони (обвинувачення і захист), що, у свою чергу, забезпечує можливість змагальності.

2. За критерієм наявності у суб'єктів конфлікту певної категорії інтересів виділяють конфлікти: а) приватних інтересів; б) приватних і публічних інтересів². Відмітимо, що подібний підхід щодо класифікації конфліктів інтересів вже використовувався окремими науковцями при дослідженні вказаного питання щодо сфери господарських правовідносин [1, с. 104]. Разом із тим вбачається, що перенесення отриманих у попередніх наукових розробках результатів на тематику нашого дослідження надасть можливість виокремити та продемонструвати кримінально-процесуальну специфіку вказаних груп конфліктів інтересів.

а) *конфлікт приватних інтересів.* Нами вже відмічалось, що носіями приватного інтересу в сфері кримінального судочинства можуть бути як фізичні, так юридичні особи. Відповідно, конфлікт приватних інтересів можливий в таких комбінаціях суб'єктів, як «фізична особа – фізична особа», «юридична особа – юридична особа», «фізична особа – юридична особа». При цьому конфліктує суб'єкти можуть належати за функціональним критерієм:

– до різних сторін³ (конфлікт інтересів обвинуваченого і потерпілого);

– до однієї сторони (конфлікт інтересів обвинувачених при вирішенні питання про укладення угоди про визнання винуватості за умови, що співпрацювати зі слідством погоджуються не всі обвинувачені; конфлікт інтересів кількох потерпілих при визначенні умов угоди про примирення, за умови, що усім потерпілим шкода заподіяна одним кримінальним правопорушенням тощо).

б) *конфлікт приватних і публічних інтересів.* Як нами вже зазначалось, приватні й публічні інтереси в межах кримінальних процесуальних правовідносин не є апіорі конфронтуючими, а доволі часто мають єдиний вектор спрямування або є взаємонеітральними. Тим не менш, самі поняття «приватний» і «публічний» доволі часто сприймаються як протилежні, що в ряді випадків дійсно є відображенням взаємодії інтересів з відповідними найменуваннями. При цьому завдання законодавця полягає у забезпеченні оптимального балансу публічних і приват-

¹ Відповідно до ст. 17 ЗУ «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» 23 грудня 1993 р. № 3782-XII у разі відмови особи, яка бере участь у кримінальному судочинстві, від захисту заходи безпеки щодо такої особи, не проводяться. Проте за наявності загрози настання тяжких наслідків за санкцією прокурора або за ухвалою суду стосовно цих осіб можуть здійснюватися заходи щодо особистої охорони, охорони житла і майна, використовуватися технічні засоби контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів. Про застосування заходів, передбачених частиною другою цієї статті, а також про право їх оскарження повідомляється особа, яка відмовилася від захисту.

² Відмітимо, що розробники такої класифікації (зокрема, О.М. Вінник) вказують також на існування конфліктів публічних інтересів. Проте, на наш погляд, подібну групу конфліктів інтересів не доречно виділяти у сфері кримінально-процесуальних правовідносин (про це – далі).

³ У такій ситуації конфлікт інтересів є основою змагальної моделі кримінального процесу. Окрім цього, саме конфлікт інтересів приватних осіб, які перебувають, так би мовити, «по різні сторони барикад», породив необхідність запровадження у кримінальному процесі особливих форм провадження, що іменуються «консенсуальними».

них інтересів у кримінально-процесуальній сфері та встановлення нормативних механізмів досягнення консенсусу у випадку їх зіткнення. Зауважимо, що залежно від превалювання того чи іншого інтересу в конкретному питанні, а також з урахуванням вагомості впливу індивідуальних особливостей ситуації на варіанти її вирішення законодавцем застосовуються різні механізми вирішення конфлікту приватних і публічних інтересів. Зокрема, питання може мати однозначне нормативне вирішення на користь як публічного інтересу (наприклад, початок кримінального провадження у формі публічного обвинувачення незалежно від волі приватних суб'єктів), так і приватного (наприклад, початок кримінального провадження у формі приватного обвинувачення виключно за заявою потерпілого). Крім того, в ряді випадків законодавець делегує право узгодження інтересів правоохоронним органам та органам судової влади шляхом надання їм відповідних дискреційних повноважень. Так, наприклад, якщо прагнення учасника процесуальної дії застосовувати технічні засоби фіксування входить у конфронтацію з публічним інтересом нерозголошення таємниці слідства, рішення з даного питання на свій розсуд зобов'язаний прийняти слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд (п. 11 ч. 3 ст. 42 КПК); аналогічним чином на суд покладаються обов'язки по вирішенню конкуренції публічних інтересів, що полягають у забезпеченні засади гласності судового розгляду з інтересом особи щодо нерозголошення відомостей про особисте та сімейне життя (п. 3 ч. 2 ст. 27 КПК) тощо.

Думається, що в рамках даного питання слід наголосити на тому, що неспівпадіння публічних і приватних інтересів жодними чином не свідчить про позбавлення останніх державного захисту. Відмітимо, що з цього приводу свого часу наукові дискусії були досить гострими, а висловлювані позиції носили діаметрально-протилежний характер. Зокрема, окремі науковці, виходячи з постулату, що законні інтереси особи завжди цілком відповідають інтересам правосуддя, стверджували, що якщо цілі та інтереси учасників кримінального провадження вступають в колізію з соціальними інтересами, то в силу цього держава не бере на себе обов'язок їх охороняти [6, с. 22]. В інших роботах обґрунтовувалась позиція, згідно з якою гарантії законних інтересів особи в кримінальному процесі цілком відповідають інтересам судочинства [7, с. 322]. Проте більш обґрунтованою, на наш погляд, є позиція інших авторів, які зазначали, що погляд щодо повного співпадіння законних інтересів особи з інтересами судочинства підкупає лише своєю уявною переконливістю [8, с. 103]. Насправді ж в кримінальному процесі нерідко виникають колізії приватних інтересів особи та загальносуспільних інтересів, коли законодавець змушений віддавати перевагу або встановленню істини за рахунок деякого обмеження конституційних прав окремих осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, або охороні інтересів особи, незважаючи на створення тим самим деяких складнощів для пошуку істини. Так, з точки зору інтересів правосуддя бажано, щоб підозрювані (обвинувачені) завжди давали правдиві по-

казання, проте це може не відповідати інтересам самих підозрюваних (обвинувачених), зокрема, їх праву на захист. У даному випадку законодавець на захист законного особистого інтересу підозрюваного (обвинуваченого) передбачив його право, а не обов'язок давати показання і не встановив відповідальності обвинуваченого за дачу неправдивих показань [9, с. 18]. Тож доволі складно погодитися з твердженням, що прагнення обвинуваченого перешкодити встановленню істини по справі, ухилитися від відповідальності суперечать задачам кримінального процесу і цілям правосуддя, а відтак, зазначені інтереси обвинуваченого не охороняються законом [10, с. 89].

Як вже було відмічено, в роботах, де використовуються схожі класифікаційні підходи, поряд з конфліктами приватних інтересів між собою та приватних і публічних інтересів виділяють також *конфлікт публічних інтересів* [1, с. 104]. На наш погляд, виокремлення вказаної групи конфліктів інтересів у межах кримінального судочинства не є доцільним. Диференціації державних інтересів за окремими державно-владними суб'єктами, які ведуть кримінальне провадження, не є виправданою, а відповідно, постановка питання про державні інтереси слідчого, прокурора, оперативного працівника або суду є некоректною, оскільки інтерес перелічених осіб у кримінальному провадженні є єдиним, хоча його функціональне забезпечення й розподілено між різними державно-владними суб'єктами. У свою чергу, єдність публічного інтересу в кримінально-процесуальній сфері виключає можливість виникнення «конфліктів між публічними інтересами»⁴.

При цьому, на наш погляд, постановка питання про конфлікт публічних інтересів у сфері кримінально-процесуальних правовідносин може викликатися методологічною помилкою, яка полягає у змішуванні конфлікту публічних інтересів з конфліктом інтересів представників публічної влади. Останній є реально існуючим явищем, яке до того ж враховане законодавцем при побудові окремих кримінально-процесуальних механізмів⁵. Причини та варіації конфлікту інтересів представників публічної влади в рамках кримінального провадження можуть бути досить різними. По-перше, в основі подібного конфлікту може лежати різне розуміння процесуальної ситуації суб'єктами, що уповноважені її вирішити, добросовісна помилка одного із суб'єктів⁶ [11, с. 220–229; 1, с. 115] тощо. Доволі показовим у даному аспекті було положення КПК 1960 р., відповідно до якого слідчий наділявся правом оскаржити й не виконувати окремі вказівки прокурора, якщо їх позиції не співпадали. По-друге, конфлікт між суб'єктами, які ведуть кримінальне провадження, може бути свідченням того, що принаймні одна з конфліктуючих сторін керується власним приватним інтересом або відомчим інтересом, який, у свою чергу, входить в конфлікт з публічними інтересами, що відстоюються іншим учасником конфлікту. Відтак, йдеться не про конфлікт публічних інтересів, а про конфлікт (а) відомчих інтересів між собою, (б) відомчих інтересів з публічними інтересами, (в) приватних інтересів представників держави з публічними інтересами самої держави тощо.

⁴ Хоча, як виняток, деякі приклади конфлікту публічних інтересів все ж можна навести. Зокрема, можливий конфлікт інтересів держави у кримінальному провадженні та інтересів держави в сфері міжнародних відносин. Подібна ситуація передбачена ч. 4 ст. 65 КПК, де вказано, що не можуть без їх згоди бути допитані як свідки особи, які мають право дипломатичної недоторканності, а також працівники дипломатичних представництв – без згоди представника дипломатичної установи.

⁵ Наприклад, прогнозуючи можливість виникнення відповідних ситуацій, законодавець передбачив, що спори про підсудність між судами не допускаються (ч. 5 ст. 34 КПК), а спори про підслідність вирішує керівник органу прокуратури вищого рівня (ч. 5 ст. 218 КПК).

⁶ Зокрема, до суб'єктивних причин конфлікту відносять викривлення інформації (в т. ч. щодо своїх прав, їх меж та обов'язків) в процесі міжособової та групової комунікації, помилкове розуміння учасниками конфлікту його суті (наприклад, конфлікт виникає не в зв'язку з різними поглядами на проблему, а через різні підходи до її розв'язання) і т. п.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вінник О.М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах : дис. ... д. ю. н. / О.М. Вінник – К., 2004. – 631 с.
2. Лебедев Н.Ю. Уголовно-процессуальные конфликты, возникающие в ходе расследования преступления: характеристика, функции, виды / Н. Ю. Лебедев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/-ugolovno-protsessualnye-konflikty-voznikayushchie-v-hode-rassledovaniya-prestupleniya-harakteristika-funktsii-vidy>.
3. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 7 квітня 2011 р. № 3206-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
5. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України : Постанова НБУ від 28 березня 2007 р. № 98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
6. Мартынич Е.Г. Охрана прав и законных интересов личности в уголовном судопроизводстве : [монография] / [Е.Г. Мартынич, В.П. Радьков, В.Е. Юрченко]. – Кишинев : Штиинца, 1982. – 188 с.
7. Конституционные основы правосудия в СССР / Под ред. В.М. Савицкий. – М. : Наука, 1981. – 360 с.
8. Мотовиловкер Я.О. О гарантиях интересов личности и правосудия / Я.О. Мотовиловкер // Советское государство и право. – 1974. – № 6. – С. 102–107.
9. Общественные и личные интересы в уголовном судопроизводстве / Науч. ред. Л.Д. Кокорев. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1984. – 160 с.
10. Мартынич Е.Г. Субъективные права обвиняемого и их процессуальные гарантии / Е.Г. Мартынич // Сов. государство и право. – 1976. – № 7. – С. 87–90.
11. Анцупов А.Я. Конфликтология : [учебник для вузов] / А.Я. Анцупов, А.И. Шипилов. – М. : ЮНИТИ, 1999. – 551 с.